CAPITOLUL 3: IMPLICAREA RELATIVEI ÎN FENOMENUL DE ANAFORĂ

1. *CONCEPTUL DE ANAFOR*□

1.1. *Delimit*□*ri*

Urmărim în acest capitol câteva aspecte care justifică implicarea construcțiilor relative în fenomenul de *anaforă.* În legătură cu acest concept, sunt necesare unele clarificări terminologice, pentru că termenul circulă în literatura lingvistică cu mai multe accepții.

Anafora este, alături de *cataforă*, o ipostază a *endoforei*[1]. Definiția lexicografică a anaforei (*DSL*, 1997, 43 ş.u.) delimitează două accepții, sintactico-semantică (1) şi retorică (2):

Anaforă (*1*) – „fenomen sintactico-semantic constând în reluarea printr-un substitut (anaforic) a unui termen plin referențial, exprimat anterior, numit antecedent."

Din această perspectivă, în funcție de modelul de descriere, anafora este:

a) clasă de cuvinte fără referință proprie – pronume şi adverbe pronominale;
b) termen tehnic desemnând expresii nominale care îşi procură referința prin legare de un nominal referențial coindexat – în modelul GB, anaforele se opun pronumelor şi expresiilor referențiale prin condițiile sintactice asupra domeniului de legare[2].

Anaforă (*2*) – „figură sintactică realizată prin repetarea unui cuvânt sau a unui grup de cuvinte la începutul unor fragmente succesive de enunț."

Ne interesează prima accepție a anaforei (*1 a*), şi anume interpretarea ei ca fenomen sintactico-semantic identificabil în cadrul construcțiilor cu element relativ, dar vom încerca să atingem şi câteva aspecte (ținând de interpretarea generativă) prin care în construcțiile relative româneşti se manifestă *legarea* pronumelor relative şi mai ales a urmelor lăsate de acestea prin deplasarea relativului. Intenționăm aşadar să identificăm o modalitate prin care cele două accepții (*1 a*) şi (*1 b*) ale conceptului să fie puse de acord şi în privința construcțiilor relative. În GB (v. *supra*, Cap. 2,

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

§ 3.2.), sunt considerate anafore doar pronumele reflexive şi reciproce, pronumele relativ nefiind inclus în această categorie de expresii nominale.

1.2. *Termenii relației anaforice din construcția relativ*

Funcția comunicativă esențială a GN este aceea de a furniza locutorului *expresii descriptive susceptibile de a caracteriza şi de a identifica orice referent*[3]. Propoziția relativă este *modificator* al nucleului unui grup nominal, una din cele mai frecvente posibilități de expansiune a sintagmei nominale, alături de complemente şi de determinanții periferici.

Orice nume (comun sau propriu) poate avea ca determinant (sau modificator) o propoziție relativă, dar numai o clasă restrânsă de nume comune poate avea ca determinant o propoziție subordonată conjuncțională (*faptul*, *ideea*, *sugestia* etc.)

(1)

i [autorul] *romanului acestuia*	GN	***complement***
ii [faptul] *că era celibatar*	subordonată conjuncțională	
iii [dorința] (noastră) *de a ajuta*	construcție infinitivală	
iii [dorința] (noastră) *de scris*	construcție cu supin	

(2)

i [un om] *de onoare*	GPrep	***modificator***
ii [cartea] *pe care a scris-o Ion*	***propoziție relativă***	
iii [om] *dornic de reuşită*	GAj	

(3)

i [cartea], *pe care a scris-o Ion*	***propoziție relativă***	***determinant periferic***
ii [ideea aceasta], *că e un fals*	subordonată conjuncțională	
iii [Dl. X], *noul administrator*	GN (apoziție)	

Tradițional, termenii relației anaforice manifestate în construcțiile relative sunt *GN dominant* care poartă numele de *sursă semantică* a relativului sau de *antecedent* (chiar dacă nu se află întotdeauna plasat înaintea anaforicului, în ordinea lineară, îl precedă în ordinea sintactică) şi *pronumele relativ*, exemplu tipic de pronume *anaforic*[4].

Pentru Tesnière, „anafora reprezintă o conexiune semantică suplimentară căreia nu îi corespunde nici o conexiune structurală“[5], dar anafora este o *variabilă* care indică locul argumentului unui predicat logic, iar relația pe

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

care o stabileşte cu antecedentul plin referenţial[6] este mai mult decât o simplă substituţie; în cazul relativului, un argument în favoarea importanţei lui structurale este rolul esenţial jucat de acesta în organizarea dependenţei la nivelul frazei. Anaforele pronominale (printre care se numără şi relativele) nu funcţionează ca substitute perfecte ale expresiei referenţiale; dacă ar fi aşa, reconstituirea ar da naştere la enunţuri agramaticale:

(4) *Omul pe care l-am chemat este Ion.*

(5) * *Omul pe omul l-am chemat este Ion.*

Tesnière propune o rezolvare a chestiunii prin separarea celor două roluri ale pronumelui relativ: relativul e privit ca amalgam de unităţi distincte – *translativ* (în terminologia lingvistului francez – semn structural al *translaţiei*) şi *anaforic* cu originea în substantivul faţă de care relativa este epitet, însă propunerea rezistă doar în cadrul modelului său sintactic.

Pronumele sunt elemente de substituţie – apar în locul unei expresii referenţiale – funcţionând deictic (gestic sau simbolic), sau non-deictic – anaforic[7]. Când funcţionează anaforic, relaţia dintre pronume şi antecedent este o relaţie de *dependenţă unilaterală* orientată înspre antecedent: anaforicul presupune cu necesitate prezenţa unui antecedent, dar reciproca nu este adevărată.

2. *DOMENIUL REFERINŢEI*

2.1. *Expresiile referenţiale*

Relaţia dintre anaforic şi sursă se marchează prin coindexare, semn al coreferenţialităţii lor. După Fauconnier, 1974, 122, există două moduri de exprimare a coreferinţei:

a) gramatical: ***Eu***$_i$ *cred că ea* ***mă***$_i$ *detestă*. / ***Ea***$_i$ ***se***$_i$ *priveşte în apa fântânii*. / ***Femeii***$_i$ ***căreia***$_i$ ***i***$_i$*-am trimis cartea îi datorez foarte multe*.

Coreferenţialitatea este presupusă, datorită formelor pronominale care impun o interpretare coreferenţială

b) prin sensul enunţului: *Am aflat că* ***I. Popescu***$_i$ *nu este altul decât* ***P. Ionescu***$_i$.

Coreferenţialitatea este afirmată.

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

Coreferențialitatea marcată prin coindexare nu este însă suficientă pentru a elucida relația dintre anaforic şi sursa semantică pe de o parte şi referentul lor, pe de alta[8]. Este necesar ca referința să fie raportată la tipul de determinare.

Actul referinței constă în utilizarea formelor lingvistice (cuvinte, sintagme, fraze) pentru a evoca entități (obiecte, persoane, proprietăți, procese, evenimente) aparținând unor universuri reale sau fictive, exterioare sau interioare. Relația dintre formele lingvistice şi referenți se actualizează în virtutea sensului. După Riegel *et. al.*, 1994, 569-573, referința poate fi *virtuală* sau *actuală*.

Referința virtuală se defineşte ca ansamblu al condițiilor ce caracterizează o unitate lexicală, *referința actuală* defineşte sensul termenilor lingvistici pornind de la proprietățile comune referenților lor; are avantajul de a fi empiric verificabilă şi de a se aplica unei unități semnificative de orice natură şi de orice nivel.

- În funcție de *extensiunea* şi de *modul de existență* a referentului, referința poate fi:

– *generică* (dacă avem în vedere reflexul referențial al expresiei în extensiunea lui maximă);

– *particulară* (dacă referentul vizat este o entitate particulară de un anumit tip, a cărei existență e dată, presupusă, avută în vedere într-o situație);

  - *specifică* (dacă referentul este prezentat ca existent şi identificabil ca atare într-o situație dată);
  - *non-specifică* (dacă expresia se referă la un individ oarecare);
  - *atributivă* (dacă în interpretarea globală a frazei, identitatea (+/–cunoscută) a referentului descris prin expresie contează mai puțin decât caracteristicile vehiculate de expresia descriptivă).

- După tipul gramatical al expresiilor referențiale se disting expresii:

– *denominative* (dacă referentul este identificat printr-un nume propriu);

– *definite* (dacă referința este efectuată prin intermediul unui articol definit urmat de un nume +/–modificator); din punct de vedere pragmatic, descrierea definită poate fi:

  - *incompletă*: *Câinele a plecat*.
  - *completă*: *Câinele **lui Ion**[9] a plecat.*
    *Câinele **pe care l-am primit** a plecat.*

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

– *demonstrative* (dacă se utilizează un termen demonstrativ)

  ex.: ***Acest*** *câine* / *câinele* ***acesta*** / ***acela*** *e mai frumos decât acesta.* / *Cel* ***pe care ți l-am oferit eu*** *este mai bun.*

– *pronominale* (dacă expresia referențială este un pronume urmat sau nu de o expansiune determinativă).
– *indefinite* (dacă expresia referențială este un grup nominal introdus printr-un determinant nedefinit).

◆ În funcție de *localizarea referentului*, referința poate fi:

– *situațională* (*deictică*) (dacă o expresie lingvistică localizează referentul în situația de comunicare).
– *anaforică* (dacă referentul expresiei nu este accesibil decât traversând alte segmente ale textului, cazul limită e când cele două sunt coreferențiale).

◆ În privința *background*-ului *informațional împărtăşit de interlocutori*, referentul este:

– *presupus cunoscut* sau cel puțin *identificabil* plecând de la cunoaşterea *antecedentului* său – în cazul *expresiilor anaforice: Cel* [***de care ți-am vorbit ieri***] *m-a căutat iar.*
– *nou* – funcționând cu articol nehotărât şi cu alți determinați de acelaşi tip, care introduc în universul de discurs referenți încă neidentificați: *Voiam să traversez, când* ***apare o maşină****.*
– *cunoscut***,** dar reactivat în discurs, de exemplu un nume propriu reluat în discurs.
– *impus* prin forța împrejurărilor în situația de discurs, prin monitorizare audio-vizuală: *Ne sparge timpanele!* (despre un trompetist).

După Moeschler şi Reboul, 1999, 329, referința anaforică şi cea deictică au în comun lipsa de autonomie referențială a termenilor utilizați. Dacă *saturarea semantică* este proprietatea referinței virtuale (*cf.* Milner, 1989, *apud* Moeschler şi Reboul, 1999, 329), atât termenii anaforici, cât şi cei deictici sunt slab saturați semantic. Pentru anaforă, „contextul lingvistic este locul unde va căuta supliment de informație, sub forma unui antecedent, adică a unui termen referențial autonom care este legat de elementul anaforic printr-o dublă relație, de coreferință şi de reluare, şi care împrumută referința sa virtuală elementului anaforic, dându-i în acelaşi timp posibilitatea de a dobândi o referință actuală“ (Moeschler şi Reboul, 1999, 329). În concluzie, referința anaforică este în esență lingvistică, spre deosebire de referința deictică, care conține şi elemente nelingvistice.

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

Moeschler şi Reboul, 1999, 335 semnalează o dificultate a interpretării expresiilor anaforice[10] din cauza slabei saturări semantice a elementului anaforic (exemplul pe care îl dau autorii este pronumele de persoana a III-a, dar şi relativele au proprietăţi similare sub acest aspect). În cazuri de acest fel, identificarea antecedentului „bun“ este dificilă: *Patronul l-a concediat pe muncitor pentru că* [*el*] *era un comunist convins*. Concluzia lui Moeschler şi Reboul, 1999, 335, poate fi extrapolată şi în chestiunea anaforelor relative: „dacă noţiunea de coreferinţă virtuală este necesară anaforei, ea nu îi este şi suficientă, cel puţin în privinţa determinării antecedentului.“ Am adăuga că (şi) în cazul relativelor există modalităţi de dezambiguizare, fie prin reluarea sursei referenţiale, fie prin alte modalităţi aflate la dispoziţia vorbitorului pentru ca actul referinţei să fie reuşit[11]. Ocupându-se de antecedenţii pronumelor de persoana a III-a, Kleiber, 1990 remarca faptul că există în sensul lor „instrucţiuni“ care să le permită căutarea şi identificarea unui referent în situaţii pregnante sau evidente. O ipoteză similară formulează Ariel, 1988, privind gradul de accesibilitate a referenţilor. Ariel consideră că expresiile referenţiale pot „semnala“, prin mijloace lingvistice, diferite grade de recuperare a informaţiei referenţiale.

După Hawkins, 1978, descrierile definite se clasifică în funcţie de uzul:

a) *anaforic* (numele determinat definit reia antecedentul în patru moduri: prin aceeaşi bază lexicală, printr-un sinonim, printr-un hiponim, prin nominalizare, când antecedentul e non-nominal);
b) *anaforic asociativ* (numele determinat definit desemnează un concept asociat cu antecedentul pe baza cunoştinţelor despre lume împărtăşite de participanţii la comunicare);
c) *cu referire la situaţia imediată de comunicare* (referentul poate fi identificat vizual sau este presupus);
d) *cu referire la cunoştinţe generale despre lume*[12] (de exemplu, la o nuntă: *Ai văzut **domnişoarele de onoare**?*; se presupune că toţi participanţii ştiu că evenimentul presupune de obicei domnişoare de onoare);
e) *nefamiliar cu modificatori explicativi* (compliniri ale numelui, care pot fi propoziţii, sau alţi modificatori nominali). Hawkins, 1978, 63, distinge două situaţii în care relativele funcţionează ca modificatori ai numelui din această categorie:
   – *Îmi amintesc de **vremea** [**când eram copil**]* – nominalul *vremea* nu este anaforic, referentul lui este decodabil numai în dependenţă de conţinutul relativei;

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

– *Ce se întâmplă cu Bill? Oh,* ***femeia*** [***cu care se întâlneşte***] *se poartă urât cu el.* – relativa stabileşte referentul numelui *femeia*, fără ca acesta să fi fost menţionat anterior în discurs, dar faptul că Bill *se întâlneşte cu cineva* este cunoscut de participanţii la comunicare.

f) *nefamiliar cu modificatori neexplicativi* (de ex.: ***Pasiunile*** [***pe care le avem***] *sunt aceleaşi.*)

Vieira (f.a.), care trece în revistă şi alte teorii ale descrierilor definite, ajunge la concluzia că toate abordările au în vedere distincţia majoră dintre uzul anaforic şi non-anaforic. Pentru uzul anaforic este nevoie să se înţeleagă relaţia dintre descrierea definită (cu sau fără modificatori) şi antecedent. În toate punctele de vedere prezentate de Vieira, se regăseşte ideea că relaţia dintre antecedent şi anaforă poate fi de tip coreferenţial sau asociativ. Relaţiile anaforice coreferenţiale pot fi directe (descrierea şi antecedentul se exprimă prin acelaşi centru nominal) sau pot fi exprimate prin nume echivalente (v. clasificarea lui Hawkins, 1978). Numele propriu poate introduce o entitate la care anafora adaugă apoi informaţii despre tipul acelei entităţi (este şi cazul relativelor: *Ion, care e profesor*…).

Din teoriile prezentate de Vieira reţinem aici numai punctele de vedere care se referă la propoziţia relativă ca modificator al descrierilor definite.

Teoria lui Löbner, 1985, 1996, *apud* Vieira, se bazează pe distincţia dintre nume sortale (care identifică o clasă) şi nume relaţionale (care descriu obiectele în funcţie de relaţia pe care o stabilesc cu alte obiecte). Pentru Löbner, 1985, numele cu articol hotărât sunt concepte funcţionale (CF), considerate subclase ale numelor relaţionale, pentru că pun în relaţie obiectele şi atribuie valori argumentelor. Schema lui Löbner se bazează şi pe o altă distincţie, între definite semantice şi pragmatice. CF semantice sunt de trei tipuri:

– CF_1 – cu unic rol în situaţia de comunicare – aici intră şi relativele care specifică un centru sortal abstract: ***Zvonul după care Reagan ar fi demisionat*** *nu s-a confirmat. // …anul* ***ce vine***…[13]
– CF_2 – cu argumente explicite; relaţia e de cele mai multe ori de posesie; am putea adapta exemplele lui Löbner la realizarea cu relativă: *Cartea* ***pe care*** *mi-ai dat-o.*
– CF_2 – cu argumente implicite; depind de situaţia concretă de comunicare; aceasta funcţionează ca un argument deictic: *Cutia* ***care*** *e pe masă…*

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

Descrierile definite pragmatice sunt clasificate la Löbner în anaforice, endoforice (cataforice) şi deictice[14]. Descrierile definite cu modificator propoziție relativă intră în categoria endoforice (din perspectiva centrului nominal, pentru care relativa este un complement cu rol dezambiguizator, relația este de tip cataforic): *Femeia **cu care** se întâlneşte Ion*[15].

În ceea ce priveşte distincția: *menționat anterior* / *prima mențiune în discurs*, constatăm că la toți autorii pe care îi trece în revistă Vieira[16], indiferent de terminologia propusă) numele cu determinant definit urmat de relativă dezambiguizatoare este considerat mai ales primă mențiune. Desigur, se pot identifica şi situații în care centrul nominal pe care îl dezambiguizează relativa să fie menționat anterior în discurs, dar după Fraurud, 1990, *apud* Vieira, care a calculat ponderea primei mențiuni într-un corpus non-ficțional de limbă suedeză, 75% dintre numele definite complexe erau prima mențiune în discurs. Rămâne să verificăm acest lucru în corpusul nostru, pentru numele definit în română.

3. *O APLICAȚIE A MODELULUI LUI WILMET*

Wilmet, 1986, propune o reconsiderare a domeniului referinței, pornind de la modelul dihotomic al lui Beauzeé (*comprehénsion – étendue*); cele două noțiuni sunt redefinite în termeni de *extensiune* (ansamblu de obiecte căruia i se asociază un substantiv în enunț) şi *extensitate* (cantitate de obiecte căreia i se asociază un substantiv sau o sintagmă nominală), concepte capabile să dea seamă de distincția dintre mărci de extensitate (*cuantificanți*), mărci de extensiune (*caracterizanți*) şi mărci conjuncte de extensitate şi de extensiune (*cuantificanți – caracterizanți*). Conceptul de *extensivitate* propus de Wilmet pentru a exprima raportul dintre extensitate şi extensiune permite o subcategorizare a determinanților în *partitivi* şi *extensivi*; pe de altă parte, conceptul de *extensionalitate* exprimă extensiunea în afara enunțului şi este operant în clarificarea unor probleme legate de semantica numelui propriu. Celor patru noțiuni li se adaugă două mecanisme care reglează extensitatea: *extensitudinea*[17] şi *extensibilitatea*[18]; acestea au rolul de a clarifica situațiile de ambiguitate referențială cu mijloace lingvistice, fără apelul la concepte filozofice. Recurgând la aceleaşi jocuri sufixale, Wilmet denumeşte conceptele complementare seriei *exensiunii*: *intensiune* (suma trăsăturilor semice care formează semnificatul unui substantiv / adjectiv / sintagmă nominală în enunț), *intensionalitate* (concept complementar extensionalității, desem-

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

nând suma trăsăturilor semice care formează semnificatul unui substantiv / adjectiv / sintagmă nominală în afara enunțului), *intensitate* (cantitate de obiecte care separă extensitatea de extensiune), *intensivitate* (activarea intensiunii în cazul unei extensivități nule), *intensitudine* (predicația aplicată intensiunii unui substantiv) şi *intensibilitate* (variația intensiunii unui substantiv sub presiunea externă exercitată de un alt element).

Modelul lui Wilmet poate fi aplicat în descrierea semantică a relativelor cu antecedent nominal, rezultatele clasificării lor în funcție de „decupajul" extensiunii antecedentului urmând a fi corelate cu clasificările sintactice. Propunem în această secțiune un exercițiu teoretico-aplicativ prin care pregătim cititorul pentru descrierea relativelor româneşti din perspectiva clasificării noastre. Operăm aici cu clasificarea curentă a propozițiilor relative şi ne referim doar la cele cu antecedent.

3.1. *Relative cu antecedent nominal*

3.1.1. Relative cu antecedent substantiv

Huddlestone, **3.1.1.1.** Substantiv nedeterminat

Substantivele nedeterminate care funcționează ca antecedent al relativei pot fi substantive proprii sau comune.

(i) ***substantiv propriu***[19]:

1995, 96, propune o distincție terminologică privitoare la numele proprii: *substantive proprii* şi *nume proprii*, aducând următoarele argumente:

- *numele propriu* poate avea forma unui *substantiv propriu*, ca în *John* sau *Londra*, dar nu e obligatoriu să fie aşa; de exemplu: *Universitatea Deschisă* este un nume propriu, dar nu este substantiv propriu, este numele oficial al unei instituții, dar substantivele care alcătuiesc sintagma sunt substantive comune.
- *substantivele proprii* nu funcționează întotdeauna ca centru al GN cu rol de nume propriu: *Ei nu vorbeau despre acelaşi Jones*, unde substantivul propriu *Jones* este centrul GN *acelaşi Jones*, dar nu este un *nume propriu*.

La nivelul limbii particulare, adaugă Huddlestone, proprietatea centrală care distinge substantivele proprii de substantivele comune este aceea că pot forma GN la singular definit, fără morfem al determinării definite: *John = the boy*. Şi în limba română, substantivele proprii au unele tră-

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

sături care, considerăm noi, pot fi puse în evidență prin ataşarea unui modificator propozițional de tip relativ. Numele proprii pot funcționa ca antecedent pentru relative non-restrictive – determinanți periferici care aduc un plus de informație semantică bazei.

După Wilmet, numele proprii au *intensionalitate* nulă şi *extensionalitate* ilimitată, pentru că ansamblul obiectelor la care se poate aplica substantivul respectiv (în afara enunțului) este o mulțime infinită. În enunț, *extensiunea individuală* a numelui propriu este însoțită de o *extensiune maximală*:

(6) *Ion*$_{\text{i}}$, *care*$_{\text{i}}$ *era cel mai mare dintre frați, era preot*.

Relativa non-restrictivă păstrează intactă *extensiunea* antecedentului. Din acest motiv, relativele restrictive nu funcționează cu antecedent nume propriu decât în condiții speciale, în cazuri în care este posibilă reducerea extensiunii antecedentului nume propriu:

(7) *Ion*$_{\text{i}}$ *care*$_{\text{i}}$ *a intrat acum şi nu Ion*$_{\text{j}}$ *care*$_{\text{j}}$ *stă la masă este fratele ei.*

Nominalul este parafrazabil prin sintagma *acel Ion*, sau *acel individ numit Ion*, de unde şi contrastul de indexare x_i / x_j, pentru că este vorba de referenți diferiți, cu alte cuvinte, în cadrul aceleiaşi *extensionalități*, se operează cu *extensiuni* diferite. Acelaşi contrast se observă şi în cazul în care substantivul propriu nu este un antroponim:

(8) *Dunărea*$_{\text{i}}$ *care*$_{\text{i}}$ *traversează România nu este la fel de albastră ca şi Dunărea*$_{\text{j}}$ *vinează.*

Relativa restrictivă este condiționată de decupajul care trebuie să se opereze asupra extensiunii numelui propriu, selecționând anumite proprietăți ale acestuia [în exemplul (8), o anumită porțiune a aceluiaşi fluviu].

Unele nume de rudenie (*mamă, tată*) seamănă cu substantivele proprii în câteva trăsături, dar au şi particularități care le deosebesc deopotrivă de substantivele comune[20] şi de cele proprii (în accepția curentă)[21]:

(9) *Tata*$_{\text{i}}$, *care*$_{\text{i}}$ *ne-a iubit foarte mult, nu ne-a văzut crescând.*

(10) **Tata*$_{\text{i}}$ *care*$_{\text{i}}$ *m-a crescut m-a ajutat mai mult decât tata*$_{\text{j}}$ *natural.*

Contrastul de gramaticalitate dintre cele două construcții poate fi explicat prin faptul că, spre deosebire de substantivele proprii, care pot fi folosite cu relativă restrictivă [v. (9), (10)], numele de rudenie *tat**a***, folosit cu morfemul de determinare definită ***-a***, reprezintă un referent unic (tatăl vorbitorului[22]), imposibil de scindat (eventual doar pe o coordonată temporală, în cadrul aceluiaşi referent unic: *tata* [*cel*] *din tinerețe era mai*

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

exigent decât cel de azi). Româna cunoaşte, în cazul acestui substantiv, două unităţi morfematice specializate semantic: ***-a*** pentru referent unic – nume propriu / ***-l*** pentru numele comun sau pentru sensul „*Dumnezeu*“. În cazul în care *Tatăl* are sensul de divinitate, se impune scrierea cu majusculă şi poate funcţiona cu sau fără determinant:

(11) *Tatăl*$_{i}$ *nostru, carele*$_{i}$ *eşti în ceruri…*

(12) *Doar Tatăl le ştie pe toate.*

În privinţa modificatorului relativ, substantivul *tată* cu morfem *-l* se comportă diferit: acceptă atât relativă restrictivă, cât şi relativă non-restrictivă, dar se manifestă o constrângere în privinţa configuraţiei grupului nominal – nu poate funcţiona doar cu o relativă non-restrictivă, fără alt determinant (posesiv, demonstrativ):

(13) *Tatăl*$_{i}$ *care*$_{i}$ *a crescut-o şi nu cel*$_{j}$ *care*$_{j}$ *i-a dat viaţă a ajutat-o mai mult.*

(14) **Tatăl*$_{i}$, *care*$_{i}$ *o crescuse foarte frumos, o ajuta şi acum.*

(15) [*Tatăl ei*]$_{i}$, *care*$_{i}$ *o crescuse foarte frumos, o ajuta şi acum.*

Este posibil, totuşi, ca nominalul *tatăl* să funcţioneze ca antecedent al unei relative non-restrictive şi în absenţa altui determinant, dar nominalul trebuie să fie anaforă asociativă faţă de un antecedent de tipul *familia:*

(16) *Era acolo toată familia. Tatăl*$_{i}$, *care*$_{i}$ *terminase deja de mâncat, se ridică, mama mai rămase.*

În cazul substantivului *mamă*, contrastul nu este transparent, datorită omonimiei dintre morfemul de determinare asociat substantivului comun şi morfemul de determinare asociat numelui propriu *mam**a***:

(17) *Mama*[23]$_{i}$ *care*$_{i}$ *a crescut-o şi nu cea*$_{j}$ *care*$_{j}$ *i-a dat viaţă a ajutat-o mai mult.*

(18) *Mama*$_{i}$, *care*$_{i}$ *o crescuse foarte frumos, o ajuta şi acum.*

(19) [*Mama ei*]$_{i}$, *care*$_{i}$ *o crescuse foarte frumos, o ajuta şi acum.*

Probabil, după modelul lui *mama, tata*, *bunica* se pot explica şi formulele destul de neelegante de tipul *soţia* / *soţul* / *colega* în loc de *soţia mea* / *lui* etc. Aceste nume, desemnând relaţii care pot să nu fie unice (cineva poate avea mai multe soţii, colegi etc.) admit însă şi relative restrictive care dezambiguizează referentul:

(20) *Soţia cu care a avut copiii, nu aceasta de-acum.*

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

(ii) ***substantiv comun***:

Substantivele comune fără determinant în calitate de antecedent al relativei au o ocurență limitată, supusă unor constrângeri privind atât forma substantivului, cât şi tipul relativei sau modul verbului predicat din propoziția subordonată:

- *substantiv comun, la singular, în propoziție negativă*:

(21) *N-a trecut zi*$_{i}$ *în care*$_{i}$ *să nu se gândească la tine.*

(22) *N-a fost om*$_{i}$ *pe care*$_{i}$ *să nu-l fi întrebat.*

Remarcăm aici, fără a o comenta, deocamdată, o legătură strânsă între acest tip de antecedent şi selecția modală din relativă. În acelaşi context, folosirea indicativului sau a altui mod decât conjunctivul dă naştere la enunțuri ciudate, la limita gramaticalității:

(23) ? *N-a fost om*$_{i}$ *pe care*$_{i}$ *nu l-a întrebat.*

(24) ? *Nu e om pe care nu l-ar întreba.*

Substantivele *zi* şi *om* din (25) au particularitățile referențiale ale substantivelor cu determinant negativ:

(25) *Nu a trecut* ***nici o zi***. / *Nu a fost* ***nici un om***.

Admițând (după Wilmet) că *extensitatea* (care desemnează cantitatea de obiecte la care se aplică substantivul) este înscrisă în *extensiune*, aşadar [*extensiune – extensitate = intensitate*], nominalele *zi* şi *om* din (25) au *extensitate* zero şi *intensitate* maximă, dar în interpretarea ansamblului constituit din antecedent şi relativă, raportul dintre *extensitate* şi *intensitate* este răsturnat: *extensitatea* este maximă, iar *intensitatea* este zero, ca în:

(26) *În* ***toate zilele*** *s-a gândit la tine.*

- *substantiv comun la plural*:

Când propoziția matrice este afirmativă, antecedentul nedeterminat al relativei este de regulă la plural (indiferent de categoria semantică – animat, inanimat, concret, abstract):

(27) *Caută arhitecți*$_{i}$ *care*$_{i}$ *să-i amenajeze apartamentul.*

(28) *Acestea sunt greşeli*$_{i}$ *pe care*$_{i}$ *gramatica le sancționează.*

(29) *Au existat locuri*$_{i}$ *unde* / *în care*$_{i}$ *a poposit adesea.*

(30) *Au fost şi săptămâni*$_{i}$ *în care*$_{i}$ *a dormit foarte puțin.*

(31) *A avut şi visuri*$_{i}$ *pe care nu şi le-a împlinit.*

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

Enunțurile (27) – (31) nu sunt identice sub aspectul transferului referențial de la antecedent la relativ şi nici sub aspectul selecției pe care o face propoziția relativă asupra extensiunii nominalului. Diferența dintre (27), pe de o parte, şi (28) – (31) pe de altă parte, constă în primul rând în *extensitudinea* diferită a nominalelor care domină relativele:

- *arhitecți* – extensitudine universală care reclamă un context modal; remarcăm selecția obligatorie a modului conjunctiv, ca reflex lingvistic al modalizatorului *posibilitate*.
- *greşeli* / *locuri* / *săptămâni* / *visuri* – extensitudine existențială (actuală)

În plus, în cazul substantivului *arhitecți* se poate vorbi de o referință *particulară atributivă* (contează mai mult proprietatea lui desemnată prin intermediul modificatorului propozițional), iar în cazul celorlalte substantive – *greşeli* / *locuri* / *săptămâni* / *visuri* – avem de-a face cu referință *particulară specifică*, cu referent identificabil, *cf*. Kleiber, 1987b.

În propoziția relativă, pentru nominalul cu extensitudine universală se impune modul conjunctiv, pentru cele cu extensitudine existențială, actuală, mod indicativ.

Cât priveşte distincția relativă restrictivă – relativă non-restrictivă, constatăm un nou contrast: enunțurile (27), (28) pot fi reformulate cu relative non-restrictive, dar (29) – (31) nu acceptă decât relativă restrictivă:

(27') *Caută arhitecți*$_i$, *care*$_i$ *să-i amenajeze apartamentul.*

(28') *Acestea sunt greşeli*$_i$, *pe care*$_i$ *gramatica le sancționează.*

(29') ?*Au existat locuri*$_i$, [*unde* / *în care*$_i$ *a poposit adesea*].

(30') ?*Au fost şi săptămâni*$_i$, [*când*[24] / *în care*$_i$ *a dormit foarte puțin*].

(31') ?*A avut şi visuri*$_i$, *pe care nu şi le-a împlinit.*

Contrastul pragmatic şi de gramaticalitate [enunțurile (29') – (31') pot fi considerate agramaticale, dar credem că sunt şi anormale pragmatic] poate avea mai multe explicații: una dintre ele este slaba saturare referențială a nominalelor *locuri*, *săptămâni*, *visuri*, care nu pot fi folosite non-specific în contexte existențiale, pentru că încalcă principiul relevanței[25]. Pentru a nuanța ideea, ne referim la definiția saturării referențiale a expresiilor referențiale, Moeschler şi Reboul, 1999, 340: „o expresie referențială este saturată referențial, dacă, fiind dat un context şi referința virtuală a expresiei în discuție, acesteia i se poate atribui un referent.“ Nominalele fără determinant definit din (29') – (31') nu pot fi folosite fără un determinant care să le satureze referința.

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

O altă explicație a contrastului ar putea fi poziția sintactică diferită în care se găsesc nominalele antecedent: obiect direct, respectiv nume predicativ (cele care admit ambele tipuri de relativă) şi subiect cele care resping relativa explicativă. Subiectul propozițiilor matrice din (29') – (31') este o temă nesusținută morfosintactic nici de articol, nici de un determinant forte, de tipul relativei restrictive. Relativa non-restrictivă este un component rematic facultativ, spre deosebire de relativa restrictivă al cărei element relativ face parte din temă.

Pot fi reperate şi câteva contexte (la limita acceptabilității) în care se admite şi singularul:

(32) *Avea pe tejghea şi pâine*$_i$ *pe care*$_i$ *ar fi trebuit s-o*$_i$ *returneze, dar o*$_i$ *vindea.*

Substantivul *masiv* nu are aici o reprezentare extensivă, ci partitivă, cu sensul „*o cantitate oarecare din totalul pâinii"*; lectura aceasta este posibilă datorită relativei, care îi reduce extensiunea, funcționând asemeni unui cuantificator existențial. Relativul este coreferențial cu acea porțiune „decupată" din extensiunea nominalului antecedent. În cazul în care relativa ar fi non-restrictivă, numele *masiv* ar avea reprezentare extensivă:

(32') *Avea pe tejghea şi pâine*$_i$, *pe care*$_i$ *ar fi trebuit s-o*$_i$ *returneze, dar o*$_i$ *vindea.*

Relativa dominată de un antecedent „numărabil" nedeterminat va fi întotdeauna restrictivă.

(33) *Caut profesor*$_i$ *care*$_i$ *să mă ajute să învăț japoneza.* = profesor de japoneză.

(33') **Caut profesor*$_i$, *care*$_i$ *să mă ajute să învăț japoneza.*

Enunțul cu relativă explicativă este agramatical. Explicațiile nu pot fi aceleaşi pe care le sugeram pentru (29') – (31'), căci aici este diferit atât contextul sintactic (antecedentul e obiect direct), cât şi uzul expresiei referențiale. Antecedentul relativei este şi aici un nume numărabil folosit „cu valoare nominală absolută", adică „în afara oricărei determinări" (*cf.* Guțu-Romalo, 1985, 124), aşadar nu ar trebui să respingă relativa explicativă, cea care de regulă nu modifică extensiunea nominalului. O explicație ar putea fi faptul că nominalul în discuție are *extensitudine universală*, referința lui este *particulară atributivă*, relativa trebuind să contribuie la desemnarea proprietății nominalului, or relativa explicativă este facultativă, periferică, suprimabilă, deci incapabilă de a asigura stabilitate referențială numelui regent.

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

- *substantive comune în serie enumerativă*:

(34) *Am văzut* [*femei, bărbați, copii*]$_i$ *care*$_i$ *se refugiau în locuri mai sigure.*

Relativul îşi procură referința de la întregul ansamblu de nominale şi nu de la fiecare în parte, pentru că seria reprezintă o coordonare totalizantă.

- *substantiv comun în inversiune sintactică*[26]:

(35) *Vor exista mereu* [*bandiți de politicieni*]$_i$ *care*$_i$ *să ne mintă.*

- *substantiv colectiv:*

(36) *Se adunase lume*$_i$ *care*$_i$ *privea uluită spectacolul.*

Relativul reduce extensiunea ilimitată a nominalului colectiv în lectura restrictivă, în lectură non-restrictivă o lasă nemodificată:

(37) *Se adunase lume*$_i$, *care*$_i$ *privea uluită spectacolul.*

3.1.1.2. Substantiv determinat nedefinit

În categoria determinanților nedefiniți intră articolul nehotărât, adjective nehotărâte, adjective negative[27]. Uzul lor este condiționat de categoria semantică a substantivului.

(i) ***substantiv cu articol nehotărât**:*

Articolul nehotărât (*un* / *o* / *nişte*) determină uzul *specific* (un exemplar oarecare) sau *generic* (un exemplar reprezentativ) al nominalului centru. După Ducrot, *apud* Wilmet, 1986, 54, „articolul nedefinit lasă suspendată populația clasei: tolerează unicitatea substantivului, dar sugerează pluralitatea, în virtutea unei legi de exhaustivitate care îl face pe destinatar să creadă că dacă P s-ar aplica întregii clase, atunci locutorul ar spune-o. Se presupune, aşadar, că există mai mult decât un element în clasa x". În general, orice substantiv cu articol presupune o clasă non-vidă de elemente *x*. Wilmet, 1986, 79, numeşte articolele *cuantificanți bipolari*, având proprietatea de a atribui extensității o limită inferioară şi o limită superioară, adică un pol (–) şi un pol (+).

Articolul, alături de alte determinative ale numelui (adjective nehotărâte, negative, numerale), este o expresie cu rol de cuantificator[28].

Propoziția relativă poate avea ca antecedent nume cu articol nehotărât subcategorizate astfel:

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

➢ *substantiv propriu*:

Substantivele proprii pot funcționa şi cu articol nehotărât, când referentul este rezultatul unei partiții interne realizate prin intermediul propoziției subordonate:

(38) *Am revăzut un Bucureşti*$_{i}$ *care*$_{i}$ *nu mai seamănă cu oraşul studenției mele.*

Relativul preia extensiunea modificată a nominalului, se referă la acel *x* particular decupat din extensiunea numelui propriu.

Prin antonomază, substantivul propriu cu articol nehotărât poate deveni substantiv comun:

(39) *Este un Hagi Tudose*$_{i}$ *ce*$_{i}$ *n-are pereche.*

Substantivele proprii cu articol nehotărât nu primesc relative explicative, pentru că în absența unei determinări relative, nominalul ar fi supus unei lecturi „*plurale*“, în opoziție cu lectura „*unică*“ specifică numelor proprii:

(38') **Am revăzut un Bucureşti*$_{i}$, *care*$_{i}$ *nu mai seamănă cu oraşul studenției mele.*

Alături de categoriile de mai sus, se pot identifica şi alte valori ale numelui propriu:

– *valoare denominativă* pentru care este posibilă asocierea cu o relativă explicativă (non-restrictivă):

(40) *Un* (*anume*) *Vasiliu*$_{i}$, *care*$_{i}$ *te-a căutat mai devreme, insistă să-l suni.*

– *valoare exemplară*:

(41) *Este nevoie iar* [*de un Bălcescu, de un Kogălniceanu*]$_{i}$, *care*$_{i}$ *să facă să renască în noi dorința de emancipare.*

Este de remarcat faptul că în situațiile de sub (40), (41) se pot accepta, cu unele rezerve, şi relative restrictive:

(40') *Un Vasiliu*$_{i}$ *care*$_{i}$ *te-a căutat mai devreme insistă să-l suni.*

(41') *Este nevoie iar* [*de un Bălcescu, de un Kogălniceanu*]$_{i}$ *care*$_{i}$ *să facă să renască…*

➢ *substantiv comun*:

În cazul substantivelor comune, articolul trimite la un:

– obiect particular *neidentificat*, dar identificabil[29]:

(42) *Văd un copil*$_{i}$ *care*$_{i}$ *se joacă în curte.*

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

– obiect cu existență *virtuală*:

(43) *Caut o actriță*$_{i}$ *care*$_{i}$ *să joace rolul Cleopatrei.*

– obiect cu existență *reală*:

(44) *Caut o actriță*$_{i}$ *care*$_{i}$ *a jucat acum douăzeci de ani rolul Cleopatrei.*

Lectura *virtuală* vs. *reală* este condiționată și de selecția modală din subordonata relativă.

În privința extensității nominalelor cu articol nedefinit, în (42) și în (44) extensitatea este *minimală = 1*, iar în (43) extensitatea este *maximală = n*, însă *n* ia valori pentru predicația atribuită prin relativă, așadar extensitatea transferată relativului va fi $n' < n$.

– obiect cu identitate *constantă* sau *variabilă*:

(45) *În fiecare noapte apare o pisică*$_{i}$ *ce*$_{i}$ *miaună la geam.*

(46) *În fiecare duminică sună la ușă o femeie*$_{i}$ *care*$_{i}$ *cerșește.*

Extensitatea nominalelor *pisică* / *femeie* este fie *minimală = 1*, fie *n'*, unde $1 < n' < n$, adică un set de obiecte cuantificat imprecis, cu o valoare intermediară mai mare decât *1*, dar mai mică decât valoarea *n* maximală, căruia i se atribuie predicația din relativă. Pronumele relativ își transferă aceeași extensiune *n'*.

– obiect în sens *generic*:

(47) *Un copil*$_{i}$ *care*$_{i}$ *nu se joacă nu este copil.*

(48) *Un om*$_{i}$ *care*$_{i}$ *nu este pasionat de munca lui este nefericit.*

Predicatul propoziției cu subiect folosit în sens generic trebuie să fie de asemenea „generic“, valabil pentru întreaga clasă. În cazul în care substantivul are un modificator, ca în (47) și în (48), predicatul asociat nominalului va fi în relație cu o extensiune generică redusă. Operația de reducție se realizează prin relativa restrictivă. *Un om* / *un copil* au extensiune *maximală = n*, dar relativul preia extensiunea $n' < n$. Observațiile de mai sus privind extensiunea nominalelor cu articol nehotărât pot fi probate prin refuzul unora dintre ele de a primi relativă non-restrictivă, este vorba despre exemplele de sub (47) și (48):

(47') ?*Un copil*$_{i}$, *care*$_{i}$ *nu se joacă, nu este copil.*

(48') ?*Un om*$_{i}$, *care*$_{i}$ *nu este pasionat de munca lui, nu este nefericit.*

În (47') și (48'), nominalelor cu sens generic: *un copil* / *un om*, deci cu *extensiune maximă = n*, li se atribuie două predicații, iar relativul *care* preia de la nominal aceeași extensiune maximală. Celelalte enunțuri (42)

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

– (46) pot primi şi lectură non-restrictivă, pentru că nici unul dintre antecedenţii relativei nu poate fi interpretat generic. Chiar dacă (43) are extensiune maximală, predicatul atribuit nu are sens generic, deci *extensitudinea* nominalului rămâne *actuală* şi nu *universală*.

Remarcăm un contrast care se manifestă în folosirea substantivului cu articol nehotărât la plural în contexte analoge celor de mai sus [(42), (43), (48)]:

(49) *Am văzut nişte oameni*$_i$ *care*$_i$ *pichetau prefectura.*

(50) *Caut nişte oameni*$_i$ *care*$_i$ *să mă ajute la mutat.*

(51) **Nişte oameni*$_i$ *care*$_i$ *nu sunt pasionaţi de munca lor sunt nefericiţi.*

În situaţia în care pentru singular extensitatea era *1* [ex. (42)] se poate amplifica extensiunea la *1 + n*, iar pentru (43), unde extensitatea = *n*, modificarea constă numai în cuantumul obiectelor pentru care ia valori relativul *care*. Agramaticalitatea din (51) are drept sursă incompatibilitatea dintre articolul nehotărât la plural şi lectura generică a nominalului.

– nume masiv în reprezentare *discretă*:

(52) *Acesta este un vin*$_i$ *pe care*$_i$ *îl bea cu plăcere.*

Ca şi în exemplele de mai sus, cu nume *numărabile*, numele masiv are *extensiune minimală = 1*, unde *n = 1* este „un anume soi de vin".

(ii) ***substantiv cu adjectiv pronominal***:

Articolul nehotărât şi adjectivul pronominal au o distribuţie identică. Din punctul de vedere al determinării, membrii clasei adjectivelor pronominale se comportă însă diferit[30]. Adjectivele pronominale care se subordonează semantic numelui sunt cele cu care numele apare fără morfem de determinare.

- *substantiv cu adjectiv nehotărât*:

(53) [*Fiecare clipă*]$_i$ *pe care*$_i$ *au petrecut-o*$_i$ *împreună a fost foarte plăcută.*

Sursa referenţială a relativului este ansamblul alcătuit din substantiv şi adjectivul nehotărât, care are valoarea unui *cuantificator universal*[31]: „*orice x*". Formativele *orice*, *oricare*, *unii*, *câţiva*, *mulţi*, *puţini* etc. funcţionează cu valoare de cuantificatori *universali* sau *existenţiali*.

Şi în acest caz, când antecedentul este un nume cuantificat, relativa restrictivă reduce extensiunea grupului nominal, spre deosebire de relativa non-restrictivă care nu o afectează:

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

(54) *Erau acolo* [*câțiva*$_{i}$ *oameni*] *care*$_{i}$ *doreau o audiență la primar.*

(55) *Erau acolo* [*câțiva oameni*]$_{i}$, *care*$_{i}$ *doreau o audiență la primar.*

Am reprezentat deosebirea dintre cele două enunțuri printr-o coindexare diferită, deşi nu întru totul exactă. În lectura restrictivă, cuantificatorul indică o *extensitudine* identică cu aceea pe care o preia relativul, şi anume un $n' < n$ (unde n = „*toți oamenii prezenți acolo*“), pe când în lectura non-restrictivă *extensitudinea* pe care o preia relativul este identică cu extensitudinea nominalului: „*toți oamenii prezenți doreau o audiență*“. Cuantificatorul introduce o apreciere cantitativă imprecisă în raport cu *extensitatea* nominalului, dar fără referire la predicația din relativă.

- *substantiv cu adjectiv negativ*:

(56) *N-a întâlnit* [*nici un om*]$_{i}$ *care*$_{i}$ *să muncească douăzeci de ore.*

(57) [*Nici o femeie*$_{i}$] *pe care*$_{i}$ *am angajat-o*$_{i}$ *anul acesta nu a avut atâta grijă de copil ca Maria.*

Adjectivul negativ este un *cuantificant* care reduce extensitatea la zero, amplificând intensitatea la cotă maximă: „*toți oamenii muncesc mai puțin de douăzeci de ore*“. Enunțurile de mai sus sunt diferite în ceea ce priveşte extensitatea nominalului centru: în (56) este vorba de *toți oamenii*, toate obiectele aparținând clasei, de unde şi selecția modală din relativă, pe când în (57) extensitatea este reprezentată de totalitatea obiectelor cărora li se aplică predicatul din relativă. Cu alte cuvinte, există un set de obiecte din clasa *femei angajate de locutor* pentru care nu este adevărat P' (predicatul din matrice) sau pentru care este adevărat $\rceil P'$ (non-P').

- *substantiv cu determinant numeral*:

Numeralul este un cuantificant numeric, după Wilmet, 1986, 85, cuantificarea e de tip partitiv, reduce extensiunea la o extensitate *q:*

(58) *Trei colegi*$_{i}$ *care*$_{i}$ *fuseseră invitați la petrecere n-au putut veni.*

Au venit la petrecere [$E - 3$] (unde E = *extensiune*); intensitatea reprezintă tocmai diferența dintre extensiune şi extensitate. Relativul are ca sursă referențială clasa de obiecte $n = 3$, adică extensitatea determinată numeric. Predicatul relativei se aplică acelui set de obiecte, reprezentat de mulțimea $n = 3$.

(59) *Trei colegi*$_{i}$, *dintre care*$_{i}$ *doi erau bolnavi, n-au putut veni.*

Relativa non-restrictivă de sub (59) nu modifică nici extensia, nici extensitatea grupului nominal, dar predicatul ei se aplică unui set de obiecte $n < 3$.

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

Deşi există în limba română o mare varietate de numerale, ne oprim la numeralul cardinal, determinativ al numelui, suficient, credem, pentru a ilustra felul în care relativul îşi procură informaţia referenţială de la sintagma nominală de acest tip.

3.1.1.3. Substantiv determinat definit

(i) ***substantiv cu articol hotărât***:

Substantivul însoţit de morfem de determinare definită se referă fie la indivizi identificabili pornind de la clasa pe care o reprezintă numele, fie la ansamblul unei clase. Distincţia corespunde uzului *specific* vs. *generic* al numelui. Articolul hotărât presupune *existenţa şi unicitatea*, în sensul că nu mai există alt referent accesibil care să verifice descrierea realităţii desemnate de grupul nominal.

(60) *Copiii care sunt şcolari au nevoie de somn.*

(61) *Copiii, care sunt şcolari, au nevoie de somn.*

Cele două enunţuri sunt construcţii cu relativă restrictivă (60), respectiv non-restrictivă (61). Recurgem pentru aceste exemple la reprezentarea grafică a felului în care se produce transferul referenţial către pronumele relativ, de la antecedentul nominal.

- În (60): lectură restrictivă

copii –	extensiune$_1$ (ansamblul x de copii);
copii care sunt şcolari –	extensiune$_2$ (subansamblul x' al copiilor care sunt şcolari, $x' \leq x$);
copiii care sunt şcolari –	extensitate (o cantitate q de elemente x „*copii care sunt şcolari*“);
au nevoie de somn –	predicatul P atribuit copiilor care sunt şcolari.

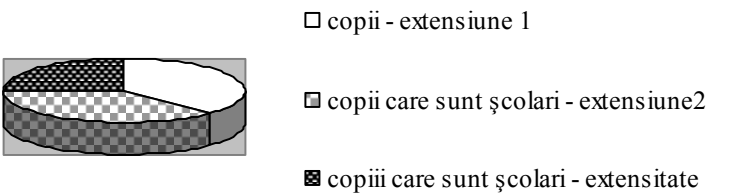

Figura 1 – Extensionalitatea sintagmei nominale în lectură restrictivă

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

- În (61): lectură explicativă (non-restrictivă)

copil – extensiune $_1$ (ansamblul *x* al copiilor)
copiii – extensitate (o cantitate *q* de elemente *x*)
care sunt şcolari,
au nevoie de somn – atribuire de două predicate succesive: *P* şi *P′*

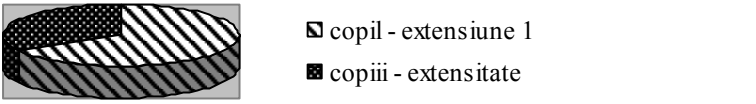

Figura 2 – Extensionalitatea sintagmei nominale în lectură non-restrictivă

Enunțurile de mai sus au drept centru nominal al relativei un nume generic. (62) şi (63) au drept centru un nume în uz specific:

(62) *Copilul*$_i$ *care*$_i$ *a lipsit ieri de la şcoală este bolnav.*

(63) *Copilul*$_i$, *care*$_i$ *a lipsit ieri de la şcoală, este bolnav.*

Prezentăm şi situațiile de sub (62) şi (63) tot grafic, pentru a vizualiza decupajul extensionalității în cele două tipuri de relativă:

- În (62): lectură restrictivă

copil – extensiune$_1$ (ansamblu al elevilor)
copilul care a lipsit ieri de la şcoală – extensiune$_2$ (subansamblul x' al copiilor care lipsesc de la şcoală, unde $x' \leq x$)
copil care a lipsit ieri de la şcoală – extensiune$_3$ (subansamblu x'' al elevilor absenți)
copilul care a lipsit ieri – extensitate (un element *x* al subansamblului x'')
(este) bolnav – predicatul *P* atribuit substantivului

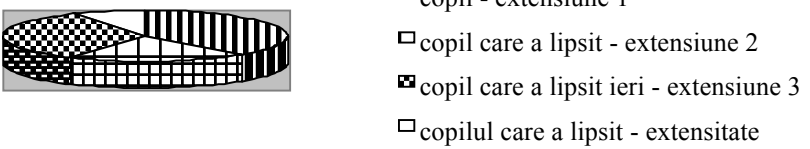

Fig. 3 – Extensionalitatea sintagmei nominale în lectură restrictivă

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

- În (63): lectură non-restrictivă

copil – extensiune$_1$ (ansamblu *x* al copiilor)
copilul – extensitate (un element *x′* al subansamblului *x*)
care a lipsit ieri este bolnav – atribuire de două predicate succesive P şi P'

Figura 4 – Extensionalitatea sintagmei nominale în lectură non-restrictivă

(ii) ***substantiv cu adjectiv pronominal***

Adjectivele pronominale demonstrative, posesive, de întărire se asociază de regulă numelui determinat definit[32].

➢ *substantiv cu adjectiv demonstrativ*:

Adjectivele demonstrative se diferenţiază în funcţie de prezenţa / absenţa particulei deictice *-a*; adjectivul demonstrativ proclitic funcţionează fără particulă deictică, aflându-se în dependenţă unilaterală faţă de substantiv, adjectivul demonstrativ enclitic funcţionează cu particulă deictică şi nu implică prezenţa substantivului.

(64) [*Aceste veşti*]$_i$ *pe care*$_i$ *ţi le*$_i$*-a comunicat sunt greu de verificat.*

(65) *Veştile*$_i$ *acestea*$_i$ *pe care*$_i$ *ţi le*$_i$*-a comunicat sunt greu de verificat.*

Demonstrativul proclitic poate fi asimilat unui articol definit în ceea ce priveşte decupajul extensiunii, astfel încât relativa restrictivă de sub (64) se analizează ca în paragraful anterior. În cel de-al doilea context, în care demonstrativul este postpus, am indexat separat substantivul, demonstrativul, relativul şi cliticul, pentru a sugera faptul că preluarea referinţei de către relativ de la numele antecedent se face din aproape în aproape, prin intermediul unui anaforic intermediar care este demonstrativul. Decupajul extensiunii nu are de suferit, dar relativul este aici un anaforic secund.

Relativa dependentă de o sintagmă nominală cu demonstrativ poate fi atât restrictivă, cât şi non-restrictivă, în condiţiile discutate mai sus pentru (62) şi (63):

(66) *Ah! Aceşti oameni* (,) *care vor mereu să aibă dreptate şi care se înşală mereu!* (E. Ionescu, *apud* Wilmet, 1986, 176).

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

- În lectură restrictivă:

om –	ansamblul x_1 al *oamenilor*
aceşti –	art. definit + Δ
oamenii –	extensitatea $n > 1$ a oamenilor care acoperă ansamblul oameni (extensivitate extensivă)
Δ –	ansamblul x_2 al proprietăților Δ
aceşti oameni –	ansamblul x_3 suprapus cu x_2 (ansamblu al oamenilor cu proprietatea Δ)

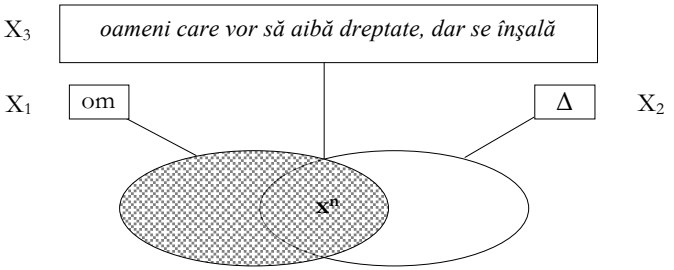

Fig. 5 – Lectură restrictivă

- în lectura apozitivă:

om –	ansamblul x_1 al *oamenilor*
aceşti –	art. definit + Δ
oamenii –	extensitatea $n > 1$ a oamenilor care acoperă ansamblul oameni (extensivitate extensivă)
Δ –	ansamblul x_2 al proprietăților Δ
aceşti oameni –	ansamblul x_3 suprapus cu x_1 şi x_2 (neutralizare a proprietății Δ)
care vor mereu să aibă dreptate şi care se înşală mereu –	dublă predicație a ansamblului x_3

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

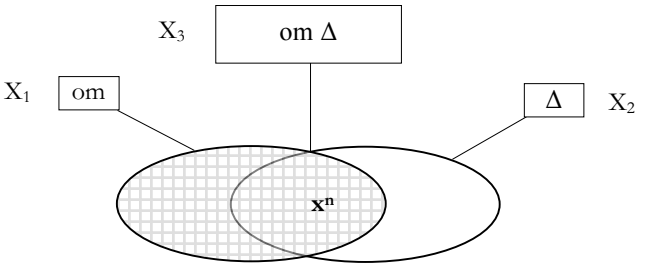

Fig. 6 – Lectură non-restrictivă

„Traducerea“ enunțurilor derivă din interpretarea semantică: topicul este *subansamblul oamenilor care vor să aibă mereu dreptate şi care greşesc mereu; toți oamenii sunt la fel, pentru că vor mereu să aibă dreptate şi se înşală mereu*.

- *substantiv cu adjectiv posesiv*:

Construcțiile relative pot fi ataşate unui nume cu determinativ posesiv, în aceleaşi condiții ca relativele numelor cu pronume demonstrativ.

(67) *Am cunoscut-o pe* [*fiica sa*]$_i$ (,) *care*$_i$ *a obținut un prestigios premiu literar.*

Enunțul poate fi „citit“ atât restrictiv (dintre toți copiii săi, am cunoscut-o pe cea premiată), cât şi non-restrictiv (am cunoscut-o pe singura fiică a persoanei respective, care este şi laureata unui premiu literar):

Reprezentarea grafică de mai jos este preluată după Wilmet, 1986, 177:

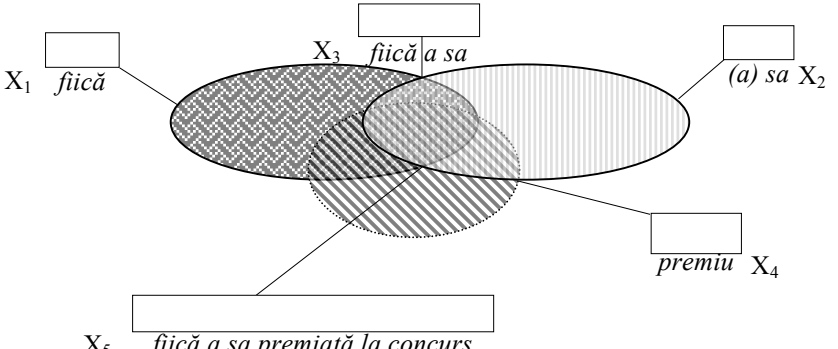

Fig. 7 – Distribuția extensității numelui cu posesiv

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

a. *lectură restrictivă*: elementul *x* aparţine ansamblului x_5 format dintr-un singur membru;
b. *lectură explicativă:* elementul *x* aparţine ansamblului format dintr-un singur membru – x_3, care nu se intersectează cu x_4.

3.1.2. Relative cu antecedent pronume

3.1.2.1. Pronume personal

Pronumele personale sunt deictice care, în calitate de antecedent al relativei, funcţionează asemenea unui nume propriu, doar cu relativă non-restrictivă:

(68) *Eu*$_{\text{i}}$, *care ştiam ce se va întâmpla, am plecat mai repede.*

(69) *Dânşii*$_{\text{i}}$, *care*$_{\text{i}}$ *aveau şi alte treburi, n-au mai aşteptat.*

Nilsson, 1969, 43, menţionează unele situaţii în care pronumele personal este dublat apozitiv şi de un demonstrativ, alături de o relativă non-restrictivă, astfel încât relativul este un anaforic secund, relaţia lui cu antecedentul făcându-se la distanţă:

(70) *Tu*$_{\text{i}}$, *ăla*$_{\text{i}}$, *care*$_{\text{i}}$ *ai strigat, vei fi dat afară.*

Pronumele personal este antecedentul relativului şi nu demonstrativul, dovadă fiind acordul predicatului din subordonată cu pronumele subiect al propoziţiei matrice.

3.1.2.2. Pronume demonstrativ

Pronumele demonstrativ antecedent al relativei poate funcţiona fie ca anaforic al unui nume, fie pronominal (fără a se raporta la un nominal prezent în enunţ):

a. *demonstrativ „anaforic“*

(71) *Dintre toate cunoştinţele*$_{\text{i}}$ *tale, acela*$_{\text{i}}$ *care*$_{\text{i}}$*-mi place cel mai mult este Ion.*

(72) *Aceasta este o încercare*$_{\text{i}}$ *mai grea decât cea*$_{\text{i}}$ *prin care*$_{\text{i}}$ *trecuse.*

(73) *Ion, acela*$_{\text{i}}$ *ce*$_{\text{i}}$ *te-a căutat ieri, este acum aici.*

În (73), demonstrativul este o apoziţie a bazei nominale *Ion* de la care îşi procură referinţa atât demonstrativul, cât şi relativul.

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

b. *demonstrativ „pronominal“*

(71) *S-a gândit mereu la aceia*$_i$ *care*$_i$ *nu se pot ajuta singuri.*

Demonstrativul „pronominal“, nefiind un substantiv, are o extensionalitate care, în enunț, poate fi captată doar prin intermediul unui modificator (de tipul relativei) sau deictic (gestic sau simbolic). Putem vorbi, în acest caz, de o relație anaforică biunivocă manifestată între demonstrativ şi relativ. Extensitatea împărtăşită de cele două pronume este mulțimea de elemente *n* reprezentând ansamblul indivizilor cărora li se aplică predicatul din relativă. O dovadă că relația dintre cele două pronume este de acest tip este faptul că nu se admite pentru (74) o lectură non-restrictivă, decât în situația în care *aceia* este anaforic al unei expresii pline referențial. Să se compare (74') şi (75):

(74') **S-a gândit mereu la aceia*$_i$, *care*$_i$ *nu se pot ajuta singuri.*

(75) *Avea mulți prieteni ca aceia*$_i$, *care*$_i$ *au mult timp liber.*

Similar funcționează şi pronumele semiindependent *cel*.

3.1.2.3. Pronume semiindependent

(76) *Cel*$_i$ *ce*$_i$ / *care*$_i$ *are timp mult nu-l crede pe cel ocupat.*

(77) *Ăsta e ăl*$_i$ *de*$_i$ *te-a chemat.*

Relația anaforică dintre antecedent şi relativ este de acelaşi tip ca şi cea manifestată în enunțul de sub (74), pe care am numit-o „biunivocă“.

3.1.2.4. Alte forme pronominale

(i) ***pronume posesiv***:

(78) *Ai*$_i$ *noştri, care*$_i$ *aveau mai multă experiență, au câştigat concursul.*

În situațiile în care antecedentul relativei este un pronume posesiv, relativa este mereu non-restrictivă, ca în cazul în care are drept antecedent un pronume personal. Relativul este coreferențial cu substitutul obiectului posedat (un pronume semiindependent cu o distribuție diferită de cele de mai sus sub aspectul posibilității de combinare cu relativa).

(ii) ***pronume interogativ***:

(79) *Ce*$_i$ *citea în ziarul acela, care*$_i$ *să-l amuze atât?*

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

(iii) ***pronume nehotărât***:

(80) *Erau atâția*$_{i}$ *care*$_{i}$ *ar fi vrut postul lui.*

(81) *Unii*$_{i}$*, care*$_{i}$ *erau mai tineri, se descurcau mai bine pe traseu.*

Este posibilă atât lectura restrictivă, cât şi cea explicativă, pentru că distribuția pronumelui nehotărât este similară cu a numelui determinat nedefinit, aşadar decupajul extensității se face în mod similar.

(iv) ***pronume negativ***:

(82) *Nu părea a fi nimic*$_{i}$ *care*$_{i}$ *să-i împiedice.*

Relația anaforică dintre relativ şi pronumele negativ este similară celei manifestate între relativ şi numele cu adjectiv negativ.

(v) ***numeral cu valoare substantivală (funcționează ca un pro-nume)***:

(83) *Erau acolo doi*$_{i}$ *care*$_{i}$ *vorbeau întruna.*

Numeralul substantival (substitut al numelui) are o extensitate cuantificată precis: *n = 2*, aceeaşi valoare preluând-o şi relativul anaforic.

3.2. *Relative cu antecedent adjectiv / adverb*

Nilsson, 1969, 47, menționează ca antecedent al relativei un adjectiv sau un participiu cu valoare adjectivală în situațiile în care relativul (întotdeauna pronumele *ce*) este nume predicativ în subordonată:

(84) *De supărată*$_{i}$ *ce*$_{i}$ *era, nici nu se uita la noi.*

După Wilmet, 1986, 42, substantivul are o extensiune *imediată*, adjectivul are extensiune *mediată.* În cazul în care funcționează ca anaforic, relativul operează asupra extensiunii numelui de la care îşi procură extensiunea adjectivul. În exemple de acest tip, relativul cumulează, pe lângă valoarea de pronume, o valoare de morfem al determinării graduale pentru adjectivul din propoziția matrice, un tip de intensificator, ceea ce face dificil încadrarea lui într-o clasă morfologică.

Remarcăm, de asemenea că relativa nu este niciodată izolată când are ca relator forma *ce*, este izolată (opțional) doar când este introdusă printr-un adverb relativ:

(85) *Supărată* (,) *cum era de câteva zile, nu vorbea cu nimeni.*

(86) *Atent* (,) *cum lucra de obicei, a rezolvat problema fără greşeală.*

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

3.3. *Relative cu antecedent propoziţional?*

Se menţionează uneori, printre antecedenţii posibili pentru propoziţia relativă, o realizare propoziţională sau o secvenţă multipropoziţională; aceste relative au însă un statut sintactic special, determinat de natura conectivului (pe care îl considerăm *relator* şi nu *relativizator* (v. discuţia *infra*, Cap. 4, § 2) şi de tipul de dependenţă faţă de matrice – relative periferice.

(87) [*Copilul era ţinut de mamă*]$_i$, *după care*$_i$ *fu dat servitoarei.*

(88) [*Am certat-o că nu şi-a terminat lecţiile*]$_i$, *la care*$_i$ *ea mi-a răspuns…*

(89) [*N-a venit când l-am chemat, n-a răspuns la telefon*], *ceea ce*$_i$ *m-a supărat.*

4. *ANAFOR□ □I RELEVANŢ□*

Descrierea semantică poate fi rafinată printr-o analiză pragmatică, perspectivă rareori abordată în lucrările dedicate relativelor româneşti. Amintim aici două dintre studiile care privesc construcţia relativă ca pe o uteranţă, în relaţie cu locutorul şi cu receptorul: Cornilescu, 1996, şi Merlan, 1998.

Cornilescu, 1980/1996, 190, discută din punct de vedere pragmatic *relativele apozitive* şi *relativele continuative*; autoarea consideră că relativele apozitive sunt un mijloc de a da informaţie de *background*, ele sporesc coerenţa discursului, asigurând un grad de *redundanţă acceptabilă.* Concluzia autoarei este aceea că folosirea relativelor non-restrictive implică o decizie de strategie conversaţională din partea locutorului. El îl lasă pe colocutor să distingă între informaţia „fierbinte“ (*hot news*) şi informaţia periferică, mai puţin importantă. Relativele non-restrictive apozitive respectă maxima cantităţii, formulată de Grice ca evitare atât a subinformării, cât şi a suprainformării (a redundanţei). Se prezintă câteva situaţii tipice de folosire a relativei apozitive (Cornilescu, 1980/1996, 215): (a) în discursul narativ, asigură fundalul descriptiv al evenimentelor, dând informaţii colaterale: *Fata,* ***care ştia*** *că de făcut treabă nu mai cade coada nimănui, îşi suflecă mânecile, călcă lut…*; (b) în secvenţe descriptive, apozitiva menţionează o proprietate de necontestat a obiectului respectiv:
Dar dacă fiarele pot redeveni mai bune, omul, ***care poate fi fiara cea mai rea dintre toate****, este însă tot ce poate fi mai bun printre puii Doamnei*

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

celei mari; (c) relativa apozitivă are forță ilocuționară diferită de a propoziției matrice: *Ion,* ***care îți jur că e cinstit****, se afla la mine la ora furtului*; (d) relativa apozitivă are funcție metatextuală: *Şi aceste două sârboaice,* ***de care va fi vorba în capitolul următor****, au adus…*; (e) relativa apozitivă aduce o informație parantetică: *Atunci iedul cel mic –* ***care acum era şi cel dintâi şi cel de pe urmă*** *– sare iute şi deschide uşa.*

Cornilescu include propozițiile introduse prin relativul compus *ceea ce* în categoria relativelor *continuative*, dar ele au statutul unor apozitive a căror bază este o întreagă propoziție:

(90) *Am iubit-o pe mama lui mai mult decât am iubit viața,* ***ceea ce mă face vinovat****…*

Relativele *continuative* se caracterizează prin postpunerea față de matrice, ele reprezentând un comentariu al topicului discursului. Poziția finală, rematică, le conferă un mare dinamism comunicativ:

(91) *Şi cum iese sfânta Duminică afară, odată şi porneşte desculță prin rouă, de culege o poală de somnoroasă,* ***pe care o fierbe****.*

Într-un studiu despre fenomenul de discontinuitate, Merlan, 1998, identifică un tip de *structuri discontinue „bumerang"*, formulate uneori şi ca propoziții relative, prin care locutorul revine cu un enunț Q, după ce a formulat un enunț inițial P[33]. Fenomenul se produce în construcțiile relative româneşti din registrul limbii vorbite.

Împărtăşim ideea autoarelor citate că în construcțiile relative româneşti se manifestă, dincolo de constrângerile sintactice, o strategie pragmatică ce determină configurarea construcției în toate detaliile ei, aşa cum şi trăsăturile semantice ale antecedentului impun asocierea cu un anumit relativ. De asemenea, considerăm că o descriere sintactică a relativelor nu se poate dispensa de aspectele semantice şi pragmatice.

Se impune să adăugăm aici şi concluzia studiului Mariei Manoliu-Manea, 1977, care, ocupându-se de schimbarea sintactică în istoria propoziției relative romanice, urmăreşte balansul între ambiguitate şi redundanță. Autoarea explică tendințele contrare observate în istoria relativelor romanice între *reducerea redundanței* (preferința pentru forme invariabile de pronume relativ) şi *păstrarea* formelor cu flexiune bogată (v. „marele succes al relativului *care* în română", Manoliu-Manea, 1977, 60) atribuindu-le atât unei tendințe populare[34], cât şi unor cauze pragmatice. Afirmând că „cele două tendințe contrare au acționat concomitent, cu preponderența când a uneia, când a celeilalte, efectul regulilor de formare

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

fiind permanent confruntat cu regulile de recunoaştere, în aspectul cel mai deschis inovațiilor, în aspectul vorbit“, lingvista se întreabă în continuare dacă dublul model, al emițătorului şi al ascultătorului nu ar fi mai adecvat lingvisticii istorice. „Pe fondul unei structuri profunde comune, primul îl prefigurează pe celălalt, autocorectându-se în perspectiva cerințelor înțelegerii (…); cel de-al doilea reface parțial pe primul pentru a surprinde relațiile profunde, pornind de la indiciile oferite de raporturile de suprafață (ce sunt oare «întrebările de control» pe care le pune ascultătorul în timpul decodării?“ (Manoliu-Manea, 1977, 66).

Aşadar, perspectiva pragmatică nu poate fi ignorată nici în investigarea problemei în diacronie, şi cu atât mai puțin în perspectivă sincronică.

4.1. *Relevanța □i contextul*

Conceptul de Relevanță[35] are ca sursă teoria lui Grice, 1975, referitoare la *implicitul conversațional*. Maxima Relevanței este una din cele patru maxime ale Principiului cooperării (maxima Calității, a Cantității, a Manierei şi a Relevanței). Cele patru maxime formulate de Grice reprezintă „puntea“ prin care se asigură interpretarea de către receptor a enunțurilor (uteranțelor) care *implică* mai mult decât ceea ce transmite efectiv emițătorul.

Teorii pragmatice mai recente propun înlocuirea celor patru maxime printr-un principiu unic: al Relevanței. O importantă contribuție în acest sens o au Sperber şi Wilson, 1986/1994. Spre deosebire de Grice, pentru care relevanța este o condiție de cooperare în conversație, Sperber şi Wilson propun un principiu al relevanței de tip *cost-efect*. Ideea fundamentală a teoriei este aceea că orice procesare a unei uteranțe solicită atenția ascultătorului, care caută interpretarea optim relevantă[36]. Pentru o interpretare corectă, o uteranță trebuie: (a) să conțină efecte suficiente pentru a merita atenția receptorului şi (b) să nu solicite din partea receptorului un efort gratuit. Desigur, acest echilibru nu este întotdeauna perfect, interpretarea pe care scontează emițătorul poate să nu se producă, uteranța poate să nu fie optim relevantă pentru receptor, adesea se produc neînțelegeri. Totuşi, receptorul îşi fundează demersul interpretativ pe prezumția de cooperare (în termenii lui Grice) sau, în termenii teoriei relevanței, pe prezumția de relevanță optimă. O uteranță respectă aceste condiții dacă şi numai dacă emițătorul se aşteaptă în mod rațional ca interpretarea ei să fie optim relevantă pentru receptor. După Kempson, 1988, în procesul de interpretare a anaforei se pot identifica unele efecte ale principiului relevanței.

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

4.2. *Contextul*

În sens larg, contextul este un ansamblu de elemente relevante din vecinătatea lingvistică sau extralingvistică a unei uteranțe, care operează local şi global asupra înțelegerii enunțului. Contextul nu este unic determinat, ci este selectat dintr-o gamă de contexte disponibile[37]: orice individ are la dispoziție un set de asumpții (unele stocate în memorie, altele noi). Asumpțiile stocate funcționează ca un context pentru cele noi. Pentru a identifica un context, orice individ trebuie să (a) acceseze asumpții anterioare pe care le-a folosit recent şi (b) să apeleze la informații de natură enciclopedică din memoria stocată. De exemplu, în procesarea unor uteranțe de tipul (92) se face apel la informații extralingvistice pentru a interpreta corect anafora[38]:

(92) *Am venit cu maşina lui Ion. Scaunele sunt cam uzate.*

Interpretarea corectă a propoziției [*Scaunele sunt cam uzate*] nu se face pe baza regulilor gramaticale, ci pe baze contextuale, adică prin recurs la informațiile extralingvistice furnizate de primul segment, în acord cu principiul relevanței. Sperber şi Wilson consideră că uterantele creează automat aşteptări de relevanță: de vreme ce conținutul tuturor expresiilor anaforice oferă garanția că un antecedent este disponibil imediat, atunci când antecedentul nu este disponibil în contextul explicit, trebuie asigurat de premise suplimentare, ca parte a contextului. Este ceea ce Kempson numeşte *bridging cross-reference*: În exemplul de mai sus, receptorul trebuie să presupună că „maşina lui Ion are scaune".

Substituind, printr-o anaforă sau printr-un lanț anaforic, un nume (= antecedentul) actualizat în contextul verbal anterior, locutorul, pe de o parte, evită redundanța, iar pe de altă parte, „pretinde interlocutorului să activeze memoria textuală, manifestând încredere în capacitatea acestuia de a recupera adecvat mesajul[39]".

Încheiem secțiunea cu câteva exemple de construcții relative în care planificarea lingvistică operată de locutor conduce la respectarea în diferite grade a principiului relevanței[40].

Într-o construcție frecvent reperabilă în limba vorbită, locutorul cumulează în referirea la o entitate mai multe modalități de expresie a referinței: nume propriu cu determinant, nume comun apoziție şi demonstrativ deictic antecedent al unei construcții relative, pentru a se asigura că referentul a fost identificat:

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

(93) „*Să ți-l spun și cine e:* ***Fane*** *al văduvei,* ***zugravul****,* ***ăla*** *care cântă cu armonica*“ (Mateiu I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, p. 93).

În exemplul de sub (93), relativul își procură referința de la întregul complex nominal [*Fane al văduvei, zugravul*], deicticul *ăla* fiind doar antecedentul structural al relativei.

O altă modalitate prin care locutorul ține seama de capacitatea interpretativă a colocutorului este cea ilustrată sub (94), (95), frecventă în limba veche:

(94) „*…la* ***țara Silezii****,* ***căriia țări*** *îi dzic leșii Slionsca…*“ (Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 13).

(95) „*Și în aceşti ai au adus Vasilie-vodă şi moaştiile a sfintei prepodobnei* ***Paraschevei****, în anul 7148 [1640],* ***căriia svinte*** *viața și de pe ce locuri au fostu, să citeşti viața ei petrecută cu mare dumnedzăire în Minei, în luna lui octovrie în 14 dzile*“ (Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 116).

Locutorul, conştient de faptul că recurge la o expresie fără referință proprie, anaforicul *căriia*, reia alături de acesta nominalul antecedent, într-o mișcare de reevaluare a discursului; locutorul prezumă o receptare „negativă“, pe care o salvează prin mărci redundante.

În alt exemplu, același procedeu al reluării nu mai manifestă redundanța din (94) și (95), pentru că avem de-a face cu un antecedent complex. Aici, reluarea, pe lângă rolul pragmatic de asigurare a cantității de informație necesare, de evitare a ambiguității, are și un rol de pivot structural al enunțului:

(96) „*Este acestu Radu-vodă fecioru* ***Mihnei-vodă****, domnului muntenescu****, carele Mihnea-vodă*** *au domnitu pre o vreme cu Pătru-vodă Șchiopul la noi în țară*“ (Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 35).

Alteori, locutorul nu recurge la reluare, ci la o anaforă asociativă, pe care colocutorul o va interpreta pe baza prezumției de relevanță:

(97) „*...iară Litvei veniia asupra craiul șvedzăscu Gustav,* ***la Riga****,* ***care cetate****, vestită foarte între cetățile lumii, atunceași au luat-o șfedul*“ (Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 67).

La fel procedează și în exemplul următor, unde antecedentul este un GN amplificat prin coordonare:

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

(99) „*Şi multă vreme s-au frământatu acestu lucru în sfat, şi câţva boieri pre atunci apăra acestu lucru să nu hie, ales* ***Toma-vornicul*** *şi* ***Iordachie-visternicul****,* ***care capete*** *de-abea de au avut cândva această ţară, sau de va mai avea*“ (Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, p. 118).

5. *Concluzii*

Am urmărit în acest capitol o prezentare generală a coordonatelor relației anaforice dintre elementul relativ al propoziției cu antecedent şi termenul antecedent, fără a fi realizat o descriere exhaustivă a situațiilor din limba română. Intenția noastră a fost mai ales aceea de a prezenta câteva dintre cazurile în care relativul nu „copiază“ referința antecedentului, ci este constrâns să opereze selecții, decupaje în extensiunea numelui dominant. Felul în care este afectată extensiunea nominalului este în strânsă legătură cu tipul de construcție relativă – restrictivă / non-restrictivă; de asemenea, distincția dintre relativele periferice şi cele strâns legate de antecedent (aici, restrictive) poate fi pusă în relație cu o anumită strategie pragmatică a locutorului. Vom verifica aceste constrângeri şi în descrierea noastră, în termenii opoziției *sintactice* dintre cele două tipuri de relative: *completive* vs. *periferice*.

Note:

[1] Wilmet, 1986, 163: „*…selon que l'endophore rappelle un segment contextuel antérieur ou annonce un segment contextuel postérieur (...), elle se subdivise en anaphore et cataphore.*“

[2] *Anaforele* se supun *principiului A* din *Teoria legării* – sunt legate în categoria guvernantă, *pronumele* se supun *principiului B* – sunt libere în categoria guvernantă, iar *expresiile referențiale* sunt libere (*principiul C*); (v. *supra*, Cap. 2, § 3.2.9).

[3] *Cf.* Riegel *et. al.*, 1994, 148: „*L'evantail de sa distribution et la diversité de ses structures internes font que le groupe nominal est sans aucun doute le type de syntagme le plus employé discursivement. Ces trois propriétés interdépendantes découlent de sa fonction communicative essentielle qui est de fournir au locuteur des expressions descriptives susceptibles de caractériser et d'identifier n'importe quel référent.*“

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

[4] Pentru discuţia despre pronume în general ca anaforic, *cf*. Ducrot şi Schaeffer, 1996, 363.

[5] *Cf*. L. Tesnière, 1966., 98 (*trad. n.*, M.G.).

[6] De regulă, antecedentul este plin referenţial, dar există şi situaţii în care acesta este la rândul lui un anaforic: *Îmi place* ***maşina***$_i$ *aceasta, dar nu-mi place* ***cea***$_i$ [*pe care*$_i$ *mi-ai arătat-o tu*].

[7] *Cf*. Levinson, 1992, 61 ş.u., Lyons, 1995, 314 ş.u.

[8] *Cf*. Ducrot şi Schaeffer, 1996, 361-362.

[9] Cuvintele subliniate sunt complemente de informare contextuală sau situaţională.

[10] La aceasta s-ar putea adăuga şi cazurile de interferenţă referenţială pe care le semnalam *supra*, Cap. 1, § 2).

[11] Pentru conceptul de act de referinţă, *cf*. Moeschler şi Reboul, 1999, 339.

[12] În original: „*specific / larger knowledge in the larger situation*".

[13] Exemplele lui Löbner sunt cu modificatori non-propoziţionali, dar şi relativele pot avea aceeaşi funcţie.

[14] O clasificare similară cu cea clasică, *cf*. Lyons, 1994; Levinson, 1984.

[15] La Hawkins, 1978, acest tip de construcţie era considerat uz non-familiar cu relativă care stabileşte referentul; Vieira, 21, notează că un exemplu de tipul acestuia apare la Löbner recategorizat ca CF_1, însă autorul nu face precizarea dacă se referă la uzul semantic sau pragmatic al descrierii definite.

[16] Autoarea examinează patru perspective asupra descrierilor definite: Prince, 1981; Löbner, 1986; Fraurud, 1990; Strand, 1997.

[17] *Extensitudinea* desemnează atribuirea relaţiei predicative; reprezintă ansamblul de situaţii pentru care o propoziţie este adevărată; când este cantonată în actualitate, extensitudinea este *existenţială*, când este extinsă la alte universuri referenţiale este *universală*. v. Wilmet, 1986, 61 ş.u.

[18] *Extensibilitatea* desemnează variaţiile extensităţii (amplificare / diminuare) sub presiunea unei acţiuni exterioare: de exemplu: *toate fetele iubesc un băiat*; extensiunea nominalului *băiat* suferă o augmentare sub presiunea nominalului cuantificat *toate fetele*. Extensibilitatea este mecanismul prin care extensiunea lui *băiat* ajunge la dimensiunile extensiunii nominalului *fetele*: „*toate fetele iubesc câte un băiat*" sau „ *câte fete, atâţia băieţi*", *id*., 69-72.

[19] Substantivele proprii pot primi morfeme de determinare doar în situaţii speciale pe care le vom aminti mai jos.

[20] Având în vedere clasificarea lui Löbner, 1985, *apud* Vieira, (f.a.), 6, putem considera numele de rudenie cazul tipic de *nume relaţionale*.

[21] Asemănarea lor cu numele proprii este cea care a determinat discutarea lor aici, şi nu în paragraful destinat numelor cu determinant definit, fapt impus de particularităţile lor formale.

[22] *Cf*. Guţu-Romalo, 1985, 146.

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)

[23] V. şi exemplul atestat de Vulpe, 1980, 130, unde nominalul are un determinant demonstrativ, dar saturarea referenţială se face în acelaşi mod: *a trecut chiriaşi* (...) *de la Ghioca* / *de unde era* ***mama*** *a s t a care m-a crescut.*

[24] Remarcăm faptul că elementul relativ poate fi un adverb – *când*, *unde* – aflat în strânsă relaţie semantică cu numele regent: *cf.* Pană, 1966, 321-349; din configuraţii de tipul celor de sub (29), (30) lipseşte însă adverbul *cum*, (selectat de către un nominal de tipul *fel* / *mod* etc.). Un enunţ cu substantivul fel sau mod la plural, nedeterminat este nereperabil: **Au existat şi feluri cum trebuia să procedeze.*

[25] *Cf.* Sperber şi Wilson, 1994.

[26] Deşi contextul este unul în care nominalul domină un grup prepoziţional, am inclus şi această categorie în paragraful dedicat substantivelor fără determinant, preluând clasificarea făcută de Riegel *et. al.*, 1994.

[27] *Cf.* Riegel *et. al.*, 1994, 159.

[28] *Cf.* Vasiliu, 1970, 154-171.

[29] Identificarea parţială a referentului se realizează prin intermediul propoziţiei relative.

[30] *Cf.* Florea, 1983, 117.

[31] *Cf.* Vasiliu, 1970, 158.

[32] Cu excepţia situaţiilor de antepunere: *al meu frate*, *acest om*, *aceste lucruri*.

[33] Merlan, 1998, 177: „prin Q, locutorul operează asupra propriului «dictum», specificând un element actualizat în P, în intenţia de a potenţa univocitatea discursului, adică de a-l construi cât mai puţin ambiguu posibil şi de a dirija / facilita procesul interpretativ. Q semnalează, aşadar, o mişcare discursivă de re-formulare, având o orientare retrospectivă".

[34] Cum se afirmă în literatura de specialitate, *cf.* Vişan, 1974.

[35] Francofonii preferă termenul *pertinenţă*.

[36] Wilson şi Sperber, 1994, 140: „*Theory of Relevance: (a) Other things being equal, the greater the cognitive effect achieved by the processing of a given piece of information, the greater its relevance for the individual who processes it. (b) Other things being equal, the greater the effort involved in the processing of a given piece of information, the smaller its relevance for the individual who processes it*".

[37] Blakemore, 1992, *apud* Shin Hyun-je, 1996, 212.

[38] V. şi discuţia despre *saturarea referenţială* (*supra*, § 2-3).

[39] Merlan, 1998, 180.

[40] Construcţiile utilizate aici ca exemple nu fac parte din corpusul cu care operăm în această lucrare, ci sunt preluate dintr-o aplicaţie a teoriei relevanţei (Gheorghe, 2002), în care relativele analizate au fost extrase doar din două texte: Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei. De neamul moldovenilor*, ed. critică îngrijită de P.P. Panaitescu, Editura Junimea, Iaşi, 1984 şi Mateiu I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, Editura Minerva, Bucureşti, 1988.

BDD-B455-05 © 2004 Paralela 45
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:24:06 UTC)